

Fizika füzetek sorozat

Sorozatszerkesztő: Walter József

IV/1. füzet

Klencsár Zoltán, Walter József

Fénytan 1.

Kaposvári Egyetem, 2005

Készült az ERFP-DD2002-HU-B02 pályázat támogatásával.

Lektorálták:

Dr. Litz József

Dr. Paál Jenő

Kiadványszerkesztés:

Klencsár Zoltán

Tartalomjegyzék

1. Mi a fény?	1
1.1 Az elektromágneses sugárzás, amit látunk	2
1.2 Infravörös fény	4
1.3 Ultraibolya fény	16
1.4 Röntgensugárzás és radioaktív gammasugárzás	25
2. A fénysugárzás energiatartalmával kapcsolatos fizikai mennyiségek	25
2.1 Sugárzási mennyiségek	25
2.2 Fotometriai mennyiségek	31
3. A fényérzet keletkezése	39
4. A fény keletkezése	44
4.1 Hőmérsékleti sugárzás	47
4.2 Lumineszcencia	54
5. Fényforrások	63
5.1 A Nap	63
5.2 Viaszgyertya	66
5.3 Izzólámpa	67
5.4 Nernst-izzó	69
5.5 Globár-lámpa	69
5.6 Kisülő lámpák	69
5.7 Fényemittáló dióda (LED)	75
5.8 Szerves alapanyagú fényemittáló dióda (OLED)	80
5.9 Lézer	81
5.10 Képmegjelenítő fényforrások	91
6. Függelék A	94
7. Függelék B	97
8. Függelék C	99
9. Irodalomjegyzék	100

Fénytan 1.

1. MIA FÉNY?

Szűkebb értelemben a **fény** olyan elektromágneses hullám, ami a szemünkben a retinára jutva bennünk fényérzetet kelt. Tágabb értelemben fénynek szokás nevezni a $\sim 300 \mu\text{m}$ -nél¹ rövidebb hullámhosszúságú elektromágneses sugárzást.² Ebben az értelemben az elektromágneses spektrumnak (lásd 1. táblázat) azt a tartományát, aminek megfelelő elektromágneses sugárzás bennünk fényérzetet kelt, a **látható fény** tartományának, a megfelelő elektromágneses sugárzást pedig látható fénynek nevezzük. Ebben a füzetben, a továbbiakban a fény szót annak tágabb értelmében használjuk, és a látható fény mellett az infravörös és az ultraibolya fénysugárzással is kiemelten foglalkozunk.

Bár a fény elektromágneses hullám, és ennek megfelelően olyan, hullámokra jellemző tulajdonságokat mutat, mint az interferencia, elhajlás és polarizáció (részletesebben lásd a *Fénytan 2.* füzetben), számos jelenség (pl. fotoemisszió³, $\rightarrow$ photoelectric effect, lásd *Fénytan 2.*)⁴ során a fény úgy viselkedik mintha fénysebességgel haladó „fényrészecskék” árama lenne. Ebben áll a fény ún. kettős természete. A fény részecskéit **fotonoknak** vagy **fénykvantumoknak** nevezzük. A fény fotonelméletének kidolgozása, és egyben a fotoemisszió jelenségének értelmezése Albert Einstein (1879 – 1955) nevéhez fűződik.⁵

Azt mondhatjuk, hogy a fény hullámként illetve fotonok áramaként való leírása a fény valódi természetének csupán modelljei. Valamely fénnel kapcsolatos jelenség értelmezésénél a fényre mindig annak a modellnek a keretében érdemes tekintenünk, aminek segítségével a jelenség a legegyszerűbben megérthető.

---

¹ $\mu\text{m} \equiv$ mikrométer, $1 \mu\text{m} = 10^{-6} \text{ m}$

² A $\sim 300 \mu\text{m}$ -nél hosszabb és $\sim 10 \text{ km}$ -nél rövidebb hullámhosszúságú elektromágneses sugárzást rádióhullámnak szokás nevezni. A rádió és televízió adások valamint mobiltelefonok jelének továbbítása egyaránt a rádióhullámok tartományába eső elektromágneses hullámok segítségével történik. A rövidebb hullámhosszúságú ($\lesssim 1 \text{ m}$) rádióhullámok (az ún. mikrohullámok) többek közt radar ($\rightarrow$ radio detection and ranging) alkalmazások területén használatosak. Mivel az űr egyes objektumai (pl. csillagok és galaxisok) szintén bocsátanak ki magukból a rádióhullámoknak megfelelő hullámhosszúságú elektromágneses hullámokat, ezek detektálása (az ún. rádióasztrológia vagy rádiócsillagászat) segítségével információt kaphatunk a kibocsátó objektum összetételéről, szerkezetéről és mozgásáról. Az 1960-as években felfedezett ún. kozmikus mikrohullámú háttérsugárzás ($\rightarrow$ cosmic microwave background radiation), ami minden irányból éri a Földet, s aminek részletes vizsgálatát először a COBE ($\rightarrow$ Cosmic Background Explorer) műhold végezte el 1992-ben, a világegyetem keletkezésének körülményeiről hordoz információt.

³ **Fotoemisszióról** (vagy más szóval **fényelektromos jelenségről**) beszélünk, ha valamely fémfelületre eső fény hatására a fémről elektronok lépnek ki. A kilépő elektronok mozgási energiája a beeső fény frekvenciájával arányosan nő, viszont nem függ a fény intenzitásától.

⁴ A szövegben egyes fontosnak ítélt fogalmak után zárójelben $\rightarrow$ jel után megadjuk azok angol megfelelőjét. Ezekre a kifejezésekre az Interneten rákeresve az adott témakörrel kapcsolatban angol nyelven bővebb információ található.

⁵ Einstein elsősorban ezért az 1905-ben publikált munkájáért nyerte el a fizikai Nobel-díjat 1921-ben (<http://www.nobel.se/physics/laureates/1921/index.html>).